

**Національний педагогічний університет
імені М.П.Драгоманова**

ЛИТОВЧЕНКО Ніна Федорівна

УДК 159.98

**РОЗВИТОК ІНТЕРПРЕТАЦІЙНИХ
ПРОЦЕСІВ У МАЙБУТНІХ
ПРАКТИЧНИХ ПСИХОЛОГІВ**

19.00.07 – педагогічна та вікова психологія

Автореферат

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата психологічних наук

Київ – 2001

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі психології та педагогіки Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова, Міністерство освіти та науки України.

Науковий керівник: доктор психологічних наук, професор, член-кореспондент АПН України,
ЧЕПЕЛЄВА Наталія Василівна,
Інститут психології імені Г.С.Костюка АПН України,
заступник директора

Офіційні опоненти: доктор психологічних наук, старший науковий співробітник
ТИТАРЕНКО Тетяна Михайлівна,
Інститут соціальної та політичної психології АПН України,
завідувач лабораторії соціальної психології особистості
кандидат психологічних наук, доцент,

БУЛАХ Ірина Сергіївна,
Національний педагогічний університет імені М.П.Драгоманова,
доцент кафедри психології

Провідна установа: Дрогобицький державний педагогічний університет
ім. Івана Франка, кафедра психології, Міністерство освіти та науки
України, м. Дрогобич

Захист відбудеться "15" листопада 2001 р. о 16³⁰ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 26.053.02 в. Національному педагогічному університеті імені М.П. Драгоманова, 01601, Київ, вул. Пирогова, 9.

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова, 01601, Київ, вул. Пирогова, 9.

Автореферат розісланий "9" жовтня 2001 р.

**Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради**

Л.В.Долинська

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. У сучасній методології науки розуміння й інтерпретація розглядаються як взаємодоповнюючі методи, універсальні способи досягнення дійсності (А.С.Атманських, Г.-Г.Гадамер, С.С.Гусев, В.В.Знаков, С.Б.Кримський, Г.С.Тульчинський, В.С.Швицьов та ін.), що зумовлює можливість широкого їх використання в усіх галузях пізнання. Розвиток сучасного наукового пізнання демонструє перспективність ідеї універсалізації понять розуміння та інтерпретації (Г.-Г.Гадамер, С.С.Гусев та ін.), оскільки існує тенденція розширення сфери посередництва процедур розуміння та інтерпретації у співвідношенні науки й соціального життя, виробництва, політики, культури. Універсалізація розуміння й інтерпретації зумовила методологічний статус і перетворення цих проблем у загальну проблему сучасного наукового знання.

Отже, актуальність вибраної теми дослідження забезпечується самим онтологічним та гносеологічним статусом розуміння й інтерпретації у сучасному науковому пізнанні, що зумовлює комплексність вивчення і методологічне значення цих проблем.

Водночас власне психологічний аспект інтерпретації залишається на периферії наукових пошуків, хоч як у філософії, так і у психології підкреслюється роль інтерпретації у смислотворчій сутності розуміння (С.О.Васільєв, Т.М.Дрідзе, І.О.Зізня, П.Рікер, Н.В.Чепелева).

Інтерпретація як предмет саме психологічних досліджень представлена лише у роботах Н.В.Чепелевої, О.М.Славської та побічно – О.М.Лактіонова. О.М.Славська переконливо показала функціонування дійсно психологічних механізмів в актах інтерпретації, виявила особистісно-стильові та мисленнєві особливості інтерпретування, яке розглядається як формування й експлікація суб'єктом власної думки.

Для концепції Н.В.Чепелевої характерно акцентування смислосинтезуючої функції інтерпретації: саме інтерпретація забезпечує переведення розуміння зі структурного, пов'язаного з відновленням внутрішньої смислової структури вихідного повідомлення, на більш високий, смисловий рівень, на якому передбачається переосмислення, трансформування змісту інформації в іншу знаково-смыслову систему.

З огляду на визначену академіком С.Д.Максименком актуальну наукову потребу в переорієнтуванні досліджень на аналіз внутрішнього, суб'єктивного світу сучасника особливої ваги набувають проблеми інтерпретації: адже інтерпретація виступає однією з функцій особистісного досвіду суб'єкта (О.М.Лактіонов). Проте, незважаючи на ґрунтовні дослідження структури, закономірностей та особливостей формування суб'єктивного досвіду О.Ю.Артем'євої, О.М.Лактіонова, В.Ф.Петренко, Т.М.Титаренко, А.Г.Шмельова та ін., самі науковці відмічають, що проблема індивідуального досвіду все ще залишається недостатньо вивченою.

Враховуючи специфіку життєдіяльності особистості у складних суспільно-політичних обставинах, викликаних непростим становленням демократичного суспільства, що загострили необхідність вирішення проблем, прямо пов'язаних з кризою орієнтації у житті, підвищенням соціальної компетентності громадянина, переборенням синдрому деіндивідуалізації тощо, особливої ваги набуває функціонування інституту психологічної допомоги. Націленість психологічної

допомоги на роботу з системою смислів особистості (О.Ф.Бондаренко, К.Є.Сапогова, Н.В.Чепелева, Н.Ф.Калина) робить надзвичайно важливим вивчення процесів інтерпретації як процесів осмислення та переосмислення активним суб'єктом смислової інформації про навколишній світ і себе у ньому.

Крім того, розробка філософської ідеї розуміння як роботи свідомості, спрямованої на смисл, детермінує напрямок у сучасних психологічних дослідженнях розуміння та інтерпретації на вивчення смислової реальності індивідуального буття як єдиного можливого способу існування активного мислячого суб'єкта у сучасному світі.

Розуміння та інтерпретація як процедури попереднього структурування практичним психологом повідомлення клієнта з подальшим осмисленням і переосмисленням інформації, трансльованої клієнтом, у ситуації надання психологічної допомоги виступають найважливішими процедурами у герменевтично орієнтованій практичній психології (Н.В.Чепелева), спрямованій, зокрема, на роботу зі смисловою сферою особистості.

Прийняття ідеї наративного модусу існування індивідуального досвіду герменевтично орієнтованою практичною психологією дає можливість психологу-практику, який спирається на її основні положення, максимально повно реалізувати завдання інституту психологічної допомоги, однією з основних цілей якого є зміна системи значень і особистісних смислів, що представлені в індивідуальному досвіді клієнта (Н.Ф.Калина) та відновлення авторської свободи у проектуванні та реалізації стратегії життя (О.Ф.Бондаренко).

У зв'язку з цим особливої актуальності набувають питання підготовки кваліфікованих фахівців, готових професійно вирішувати окреслені проблеми. Тріада “розуміння – інтерпретація – діалог” як підґрунтя ефективної діяльності практичного психолога, надійне забезпечення його професійної компетентності (Н.В.Чепелева) обумовлює конкретну прикладну спрямованість наукового дослідження процесів інтерпретації, здатність до якої виступає, за визначенням Н.В.Чепелевої, однією з професійно значущих якостей психолога-практика.

Одночасно слід відмітити, що протягом останніх років отримані експериментальні дані стосовно особливостей формування професійної картини світу студентів-психологів (Г.М.Белокрилова, О.І.Донцов, О.І.Зеліченко, Г.І.Степанова), які свідчать про внутрішню суперечливість, еkleктизм професійного світогляду, використання буденних схем інтерпретації психічної реальності майбутніми практичними психологами. Зважаючи на граничну нерозробленість проблем розвитку та функціонування інтерпретаційних процесів в індивідуальній свідомості психолога-практика, проведені дослідження повинні заповнити прогалини у науковому та прикладному аспектах вибраної проблематики.

Таким чином, дисертаційне дослідження інтерпретаційних процесів у діяльності практичного психолога обумовлене як нерозробленістю, так і загально-методологічною та конкретнопсихологічною значущістю проблематики, а також поточними запитами суспільного життя.

Тема дисертації включена у комплексну тему наукових досліджень Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова, затверджена Радою університету (протокол №7 від 26.02.98) та координаційною радою з психолого-педагогічних досліджень АПН в Україні (протокол № 6 від 19.06.2001 р.).

Мета дослідження – визначити структуру та динаміку процесу інтерпретації у

діяльності психолога-практика і обґрунтувати психолого-педагогічні умови розвитку інтерпретаційних процесів протягом вузівської підготовки фахівців.

Об'єкт дослідження – інтерпретація як процес обробки смислової інформації.

Предмет дослідження – розвиток інтерпретаційних процесів у ході професійної підготовки майбутніх практичних психологів.

Гіпотези дослідження:

– інтерпретація у ході надання психологічної допомоги особистості спрямована на стимулювання психологом-практиком процесу інтерпретації клієнтом власної психологічної ситуації і розгортається поетапно: спочатку як спільний з ним пошук прихованих смислів цієї ситуації, а потім – через рефлексію фахівця на структури професійного досвіду – як синтезування нового смислу психологічної ситуації клієнта;

– основними психолого-педагогічними умовами розвитку інтерпретаційних процесів у майбутніх практичних психологів є: включення процесу інтерпретування у контекст майбутньої професійної діяльності; усвідомлення студентами специфіки інтерпретації у ситуації надання психологічної допомоги; розробка учбових задач, спрямованих на формування процедур оперування смисловою інформацією, удосконалення прийомів діалогічної взаємодії з іншим, розвиток здатності до прогнозування (зокрема, такого його аспекту, як висування і верифікація гіпотез). Відповідно до мети та основної гіпотези поставлені такі **завдання** дослідження:

- 1) здійснити теоретичний аналіз проблем розуміння й інтерпретації у сучасній філософській та психологічній літературі;
- 2) визначити та охарактеризувати структурно-функціональні особливості інтерпретації у ситуації надання психологічної допомоги особистості;
- 3) виявити й описати особливості динаміки процесу інтерпретації у реконструйованому професійному семантичному просторі практичного психолога;
- 4) розробити й апробувати програму розвитку інтерпретаційних процесів у майбутніх практичних психологів.

Методологічною та теоретичною основою дослідження є: розробка проблем розуміння й інтерпретації як процесів синтезу смислів і універсальних знарядь пізнавальної та практичної діяльності людини у сучасному світі (І.Д.Бех, С.О.Васильєв, Г.-Г. Гадамер, В.В.Знаков, С.Б.Кримський, С.Д.Максименко, П. Рікер, О.В.Скрипченко, Н.В.Чепелева), основні положення психологічної герменевтики (А.А.Брудний) та герменевтично орієнтованої практичної психології (Н.В.Чепелева), концепції побудови системної моделі суб'єктивного світу та розробки структурної моделі індивідуального досвіду (О.Ю.Артем'єва, О.М.Лактіонов, В.Ф.Петренко, Т.М.Титаренко, І.Б.Ханіна, О.Г.Шмельов), концептуальний підхід до ситуації надання психологічної допомоги як до ментального семіотичного простору, у якому циркулює смислова інформація та створюються умови для синтезу спільного психотерапевтичного дискурсу, смислових трансформацій різної міри глибини та масштабу (О.Ф.Бондаренко, Н.Ф.Калина, Н.В.Чепелева), розробка проблеми професійної підготовки психологів-практиків (О.Ф.Бондаренко, І.С.Булах, Л.В.Долинська, В.Г.Панок, Н.І.Пов'якель, М.В.Савчин, Н.В.Чепелева, Л.І.Уманець).

Для розв'язання поставлених завдань використовується **комплекс теоретичних та експериментальних методів:** метод аналізу й узагальнення філософської та

психологічної літератури з даної теми, порівняльний метод (для зіставлення даних, отриманих в одній і тій же групі, за одними і тими ж методами), за допомогою методу зрізів опрацьовувались дані, отримані у різних групах, за тими ж методиками; серед методів емпіричного дослідження використовувались експертне оцінювання, рангові решітки (Д.Банністер, Дж.Келлі, Ф.Франселла) для реконструкції семантичних просторів, у яких функціонують інтерпретаційні процеси, методики К.У.Томаса-Р.Х.Кілменна та Л.О.Регуш для виявлення основних стратегій у взаємодії та здатності до прогнозування у студентів та фахівців, контент-аналіз, аналіз професійного досвіду психологів-практиків, аналіз типових психологічних ситуацій для вивчення особливостей інтерпретування. Застосування методів математичної статистики – кореляційного, факторного та кластерного аналізів – до масиву отриманих експериментальних даних зумовили їх всебічний кількісний та якісний аналіз.

Достовірність і надійність результатів дослідження забезпечується методологічною та теоретичною обґрунтованістю вихідних даних дослідження, експериментальною перевіркою гіпотез, репрезентативністю вибірки, сучасним апаратом багатовимірної статистики, відповідністю застосовуваного діагностичного інструментарію критеріям надійності та валідності.

Наукова новизна та теоретичне значення дослідження полягає:

- у поглибленні психологічних знань про специфіку інтерпретації у діяльності практичного психолога (не тільки пошук прихованих смислів психологічної ситуації у ході діалогічної взаємодії фахівця та клієнта, а й стимулювання психологом смислодинамічних процесів в індивідуальній свідомості клієнта);
- у розробці структурно-функціональної схеми розгортання інтерпретаційних процесів у ситуації надання психологічної допомоги особистості (на етапі реконструктивної інтерпретації протягом її 1-ої фази забезпечується структурний рівень розуміння – відтворення зовнішньої структури, зв'язності висловлювань клієнта, а також внутрішньої смислової структури (задуму та комунікативного наміру) реальної ситуації, що стоїть за висловлюванням, 2-га фаза реконструктивної інтерпретації спрямована на відтворення суб'єктивного локусу переживання клієнтом психологічної ситуації. Концептуальна інтерпретація реалізується шляхом рефлексії фахівця на структури власного професійного досвіду та спрямована на пошук детермінант психологічної ситуації, шляхів психокорегуючих впливів. Етап продуктивної (смыслосинтезуючої) інтерпретації забезпечує переведення структурного розуміння на більш високий, смисловий рівень завдяки синтезуванню нового смислу психологічної ситуації клієнта у ході діалогічної взаємодії з ним, формулюванню та верифікації гіпотез, когнітивному оперуванню смисловою інформацією);
- в уточненні уявлень про змістовне наповнення структур професійного семантичного простору практичного психолога (інтерпретація як функція індивідуального досвіду фахівця, що відображається в особливостях побудови його професійного семантичного простору, спрямована на реконструкцію Я-концепції клієнта й обумовлених нею когнітивних, емоційних та поведінкових характеристик переживання ним власної психологічної ситуації);
- у виявленні комплексу психолого-педагогічних умов та обґрунтуванні програми розвитку інтерпретаційних процесів у студентів, майбутніх практичних психологів;
- у використанні знання про функції, можливості та обмеження інтерпретаційних

схем у практичній діяльності психологів.

Практичне значення дослідження полягає у тому, що:

- основні результати дослідження можуть бути використані у побудові програм підготовки практичних психологів до майбутньої професійної діяльності;
- розроблена й апробована програма розвитку інтерпретаційних процесів може бути застосована у якості складової комплексу запобіжних заходів щодо утворення квазіпрофесійної картини світу психолога-практика, для планування управління становленням професійних інтерпретаційних процесів;
- на основі результатів дослідження розроблено програму курсу з основ психокорекції та психологічного консультування для студентів – майбутніх практичних психологів.

Апробація та впровадження. Результати проведених досліджень обговорювалися на III-х Міжнародних психологічних Читаннях “Особистість і трансформаційні процеси у суспільстві. Психолого-педагогічні проблеми сучасної освіти” (Харків, 1999 р.), міжвузівській науковій конференції аспірантів (Національний університет імені Т.Шевченка, 1999 р.), III-му з’їзді Товариства психологів України (2000 р.), звітних наукових конференціях викладачів Ніжинського державного педагогічного університету (1998-2000 рр.), розглядалися на засіданнях кафедри психології і педагогіки педагогічного факультету НПУ імені М.П.Драгоманова (1998-2000 рр.), психології Ніжинського державного педагогічного університету імені М.Гоголя (1997-2001 рр.).

Публікації. Матеріали дисертації представлено у 7-ми публікаціях, серед яких 5 – у наукових фахових виданнях.

Структура та обсяг роботи. Дисертаційне дослідження складається зі вступу, трьох розділів та висновків, подане на 200 сторінках основного тексту, включає 7 таблиць та 1 схему (на 4 сторінках), список використаних джерел (278 найменувань) і додатки.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

Вступ містить обґрунтування актуальності проблеми дослідження та обраного напрямку дисертаційної роботи, розкриває її об’єкт і предмет, основну мету, гіпотезу та завдання, методологічні та методичні підходи. Викладено наукову новизну, теоретичне і практичне значення роботи. Подані відомості про апробацію результатів дослідження та публікації за темою дисертації, впровадження їх у практику.

У першому розділі роботи “Теоретико-методологічні основи вивчення інтерпретаційних процесів у майбутніх практичних психологів” висвітлюється особливий статус проблем розуміння та інтерпретації у сучасному науковому пізнанні, пов’язаний як із специфікою самого існування суб’єкта, яке виявляється неможливим без теоретичного і практичного осмислення світу, що його оточує, так із усвідомленням гуманітарності аналізу самого наукового пізнання, культурно-історичного характеру предмету дисциплін, які зайняті цим аналізом.

У сучасних наукових розробках проблем розуміння та інтерпретації (С.О.Васильєв, Г.-Г.Гадамер, С.Д.Максименко, П.Рікер, Н.В.Чепелева) вирізняються їх основні характеристики – універсальність у пізнанні й освоєнні світу людиною, самого

способу буття людини в світі, тісний взаємозв'язок та взаємна обумовленість процедур розуміння та інтерпретації, що конститує розширення в процесі освоєння світу власного їх базису, обумовленість процесів розуміння та інтерпретації у першу чергу соціокультурними та історично-науковими факторами, широким діяльнісним контекстом, в який “занурений” суб'єкт у процесі пізнання світу. Формування нового смислу (механізмом якого є інтерпретація) перетворює розуміння з репродуктивного процесу в істинно творчий, забезпечує переведення структурного розуміння на більш високий, смисловий рівень (Н.В.Чепелева).

У процесі пізнання суб'єкт намагається досягнути граничної осмисленості та структурованості отримуваної з навколишнього світу інформації (В.Д.Магазанник, Л.Л.Травіна) незалежно від міри реальності існування цього смислу, міри відповідності суб'єктивних уявлень образу світу реальному світові (D.R.Atkinson, R.L.Wornington). Ототожнення об'єктів, явищ навколишньої дійсності відбувається розміщенням їх в уже існуючих суб'єктивних семантичних просторах (В.Ф.Петренко, О.Г.Шмельов). Одночасно, природнім і навіть необхідним є процес постійних змін у категоріальній структурі індивідуальної свідомості (перебудова, ускладнення чи спрощення їх), що зумовлює поглиблене, вдосконалене чи поверхове розуміння, осмислення суб'єктом світу; акцентування на певному аспекті дійсності, виділення об'єктів, властивостей, зв'язків цієї дійсності, здатність до її категоризації та описування – все це і є процес розуміння та інтерпретації дійсності. Суб'єктивна інтерпретація реальної дійсності виступає дійсно творчим процесом віднайдення смислу явищ і процесів навколишнього світу й асиміляцією цього смислу в досвід буття особистості.

У теорії психологічної допомоги інтерпретація використовується у широкому та вузькому аспектах. Потужний терапевтичний потенціал інтерпретації, засвідчений, зокрема, її високим статусом у психоаналізі, зумовлює застосування інтерпретації як однієї з комунікативних технік у практиці надання психологічної допомоги безвідносно до конкретної парадигми, на яку орієнтується фахівець. У цьому вузькому аспекті інтерпретація спрямована на виявлення неусвідомлюваних фактів психічного життя клієнта, їх подальше осмислення у ході діалогічної взаємодії фахівця та особистості, що потребує психологічної допомоги (С.В.Васьковська, П.П.Горностаї, Р.Р.Грінсон, Дж.Сандлер та інші).

Виділення інтерпретації в окремий етап надання психологічної допомоги (Р.Мей) підкреслює її виключне значення у функціонуванні даного інституту.

Широкий аспект розгляду інтерпретації передбачає трактування її як перманентної характеристики процесу надання психологічної допомоги, що пронизує всі його процедури, етапи, завдання та забезпечує досягнення смислової гармонії індивідуального буття людини у світі (О.Ф.Бондаренко, А.Ф.Копйов, Н.В.Чепелева).

За останні десятиріччя розвитку практичної психології чітко окреслилась тенденція спрямованості процесу надання психологічної допомоги на суб'єктивну сферу смислів клієнта (О.Ф.Бондаренко, Ф.Ю.Василюк, Н.Ф.Калина, Н.В.Чепелева).

Взаємодія фахівця та клієнта визначається процесом спільного вирішення задачі “на смисл”, у ході якого відбувається інтерпретація індивідуального досвіду клієнта, пошук, творення смислу по мірі трансформування переживань травмуючої ситуації. Таким чином, здійснений аналіз сучасної філософської та психологічної літератури дає можливість зробити висновки про те, що:

1. Поняття розуміння та інтерпретації, уведені герменевтикою в арсенал вихідних понять наукового аналізу дійсності, нині займають одне з центральних місць майже всіх галузей сучасної науки.
 2. Розробка філософської ідеї розуміння як роботи свідомості, спрямованої на смисл, детермінує напрямок у сучасних психологічних дослідженнях розуміння та інтерпретації на вивчення смислової реальності індивідуального буття як єдиного можливого способу існування активного мислячого суб'єкта в сучасному світі.
 3. Розуміння та інтерпретація як процедури попереднього структурування практичним психологом повідомлення клієнта з подальшим осмисленням інформації виступають найважливішими психотерапевтичними процедурами в герменевтично орієнтованій практичній психології. Текст виступає формою фіксації досвіду людини (квазітекстом), а практичний психолог покликаний у процесі діалогічної взаємодії з клієнтом “прочитати” цей текст і прояснити смисли психологічної ситуації, втілені у ньому.
 4. Процесуальний характер інтерпретації потребує подальшого вивчення, зокрема, визначення її етапів, їх якісної характеристики. Детальний науковий аналіз інтерпретації дозволить реконструювати особливості функціонування та трансформування інтерпретаційних процесів у діяльності практичного психолога та визначити шляхи їх формування у майбутніх практичних психологів.
- У **другому розділі** “Структурно-функціональна характеристика інтерпретації у діяльності практичного психолога. Постановка проблеми” визначаються особливості інтерпретування фахівцем психологічної ситуації клієнта у ході надання психологічної допомоги особистості.
- У дисертації психологічна ситуація розглядається як така, що утворюється внаслідок поєднання реальних життєвих обставин та їх суб'єктивної інтерпретації, спричиняє психологічні страждання і супроводжується певними переживаннями суб'єкта, спонукає його до активних дій, спрямованих на оволодіння цією ситуацією і представлена у процесі надання психологічної допомоги у двох аспектах: суб'єктивною інтерпретацією конкретних обставин буття, втіленою в автонаративі клієнта та певними психічними станами останнього.
- Процес інтерпретації психологом трансльованої клієнтом смислової інформації включає три основні етапи, які тісно пов'язані, взаємно доповнюють і трансформують один одного у процесі інтерпретації та можуть бути більшою чи меншою мірою розгорненими залежно від конкретної психологічної ситуації, суб'єктивних особливостей клієнта, професійних можливостей, уподобань психолога тощо.
- У результаті **реконструктивної інтерпретації** психолог-практик має змогу відділити власне проблему від описаної клієнтом життєвої ситуації, а у виділеній проблематиці, у свою чергу, виокремити її “психологічну специфіку” (П.П.Горностай, С.В.Васьковська), прояснити для себе “семантичні реакції” клієнта (Ф.Фанч), виявляючи їх походження, попередньо відтворивши зовнішню та внутрішню смислову структуру висловлювання клієнта (Н.В.Чепелева). Таким чином створюються передумови для конструювання *реального* запиту клієнта на психологічну допомогу та спільного (у процесі діалогічної взаємодії) формулювання його психологічної ситуації.
- Суб'єктивна картина травмуючої реальності, доповнена та уточнена результатами

сміслового аналізу наративу клієнта, обумовлює повноцінну *інтрасуб'єктну інтерпретацію* психологом-професіоналом психологічної ситуації клієнта, націленої на організацію її подальшої *інтерсуб'єктної інтерпретації*, тобто осмислення проблеми, що лежить в основі психологічної ситуації, у процесі діалогічної рівновідповідальної взаємодії з клієнтом і нівелювання його психологічних страждань у разі її успішності. Слід відзначити паралельне протікання інтрасуб'єктного інтерпретаційного процесу в індивідуальній свідомості клієнта, інтенсивне функціонування його власних смислових інтерпретаційних схем з перших моментів діалогічної взаємодії з психологом.

Процес *концептуальної інтерпретації* як функції професійного семантичного простору психолога-практика конститує виявлення і диференціацію відомого та невідомого у наративі клієнта, їх поелементний аналіз та осмислення зі включенням у різноманітні теоретичні контексти та задає стратегію діалогічної взаємодії з клієнтом. На даному етапі інтерпретації відбувається цілеспрямований (через рефлексію психолога на структури професійного семантичного простору) пошук значущих ознак категоризації елементів ситуації, що підлягає осмисленню, висування (і подальша верифікація на наступному етапі інтерпретаційного процесу) гіпотез щодо детермінант порушеного психічного гомеостазу суб'єкта і формування стратегій надання психологічної допомоги конкретному клієнтові.

Орієнтація психолога-практика на конкретні метатеоретичні положення, що конституують структури його професійної картини світу і задають як способи та напрями збору й аналізу смислової інформації, так і особливості її інтрасуб'єктної інтерпретації, а також концептуальні підходи до відбору конкретних прийомів впливу на психічну реальність клієнта, дозволяє значно полегшити та скоротити шляхи пошуку основних детермінант психологічної ситуації клієнта з наступним вибором оптимальної стратегії надання психологічної допомоги особистості.

Загально-теоретичний контекст інтерпретації психологом наративу клієнта та конкретний міжособистісний контекст взаємодії складають поточний контекст осмислення, реконструкції психологічної ситуації клієнта і її перетворення. Суперечності між тенденцією до стереотипізації та необхідною індивідуалізацією суб'єктивного досвіду є рушійною силою його становлення та розвитку (О.М.Лактіонов), що обумовлює також і онтогенез професійних семантичних просторів психолога-практика та удосконалення інтерпретаційних процесів у його діяльності, забезпечуючи збільшення точності та багатомірності осмислення, а значить, і вибору стратегії корекційної роботи.

Концептуальна інтерпретація обумовлює виділення з цілісного контексту життєдіяльності клієнта реальної, а не декларованої психологічної ситуації, її основних детермінант, експлікацію їх найістотніших зв'язків із життєвою ситуацією особистості.

У процесі розгортання психотерапевтичного дискурсу осмислення психологічної ситуації на етапі *продуктивної (смыслосинтезующої) інтерпретації* протікає як фасилітовані психологом-практиком процеси віднайдення клієнтом глибинного смислу своїх переживань та рефлексії на власні інтерпретаційні схеми.

Одним із центральних моментів продуктивної інтерпретації є вербалізація психологом інтрасуб'єктної інтерпретації (яка в загальних рисах оформилась на попередніх етапах інтерпретації), переведення її у площину діалогічної взаємодії з

клієнтом. Практичний психолог пропонує клієнту свою інтерпретацію психологічної ситуації, постійно орієнтуючись на інформацію, що надходить через зворотній зв'язок з клієнтом: принципова інтерпретаційна схема, відібрана на етапі концептуальної інтерпретації, необхідно корегується, уточнюється в ході спільного вирішення “задачі на смисл” (тобто у процесі інтерсуб'єктної інтерпретації) або взагалі може змінитись на іншу. Таким чином здійснюється вторинна інтрасуб'єктна інтерпретація психологом психологічної ситуації клієнта. Особливе значення при організації процесу інтерсуб'єктної інтерпретації має вміння практичного психолога декодувати, інтерпретувати невербально організовану смислову інформацію, яка транслюється клієнтом. Нова екстериоризація змісту свідомості клієнта (каталізована інтерсуб'єктною інтерпретацією психолога, яка спонукає клієнта до переосмислення себе і своєї психологічної ситуації) дозволяє, спираючись на відібрану психологом інтерпретаційну схему, цілеспрямовано виявити та прояснити спільно з клієнтом неусвідомлювані факти його психічного життя, що детермінують психологічну ситуацію і продемонструвати це клієнтові.

Масштаб корекційних впливів, глибина трансформування смислових структур задається мірою готовності клієнта до особистісного змінювання, смислом кінцевої мети конкретної ситуації надання психологічної допомоги.

Смислогенез в індивідуальній свідомості клієнта (детермінований принциповою пластичністю наявних інтерпретаційних структур, усвідомленням широкої контекстуальності умов існування людини у сучасному світі, смислотворчою сутністю переживання), спрямований фасилітативними впливами психолога-практика на розширення оперативного індивідуального смислового простору клієнта, перебудову жорстко ієрархізованої смислової структури індивідуальної свідомості та включення смислів-результатів функціонування професійно керованих інтерпретаційних процесів у структури індивідуального досвіду клієнта, що створює передумови для синтезу нових смислів психологічної ситуації та полегшення психологічних страждань особистості.

Таким чином, протягом процесу надання психологічної допомоги інтерпретація зазнає ряду метаморфоз: від первинної інтрасуб'єктної інтерпретації психологом параметрів і детермінант психологічної ситуації клієнта на основі наявних у теоретичному і практичному досвіді психолога інтерпретаційних процесів до інтерсуб'єктної інтерпретації (поштовхом до якої іноді є трансляція психологом результатів осмислення і переосмислення психологічної ситуації клієнта), процедури спільного, у процесі діалогічної взаємодії, рішення “задачі на смисл” і трансформація (в результаті такого переосмислення) інтерсуб'єктної інтерпретації у вторинну інтрасуб'єктну інтерпретацію психологом і клієнтом даної психологічної ситуації: результат такої трансформації має подвійний ефект – уточнення, корекція практичним психологом наявних інтерпретаційних процесів, збагачення свого професійного досвіду та переосмислення клієнтом власної психологічної ситуації, набуття досвіду вирішення власних психологічних проблем.

Отже, інтерпретація є остільки центральним моментом надання психологічної допомоги, оскільки задає загальну програму смислової обробки практичним психологом текстуально організованої інформації, яку транслює клієнт та програму діалогічної взаємодії з ним з приводу його психологічної ситуації. Операціональний аспект інтерпретації забезпечують:

- когнітивне оперування, найважливішими процедурами якого є структурування та переструктурування смислової інформації, стиснення (компресія), семантичне зважування, згортання і розгортання змісту отриманого повідомлення, диференціація реального і декларативного смислів, теоретизування;
- прогнозування (зокрема, висування і верифікація гіпотез);
- діалог, спрямований на встановлення зв'язків з контекстами, в яких існує психологічна ситуація, що дозволяє вибудовувати психологу спільно з клієнтом новий, більш продуктивний текст життєвої історії клієнта.

У **третьому розділі** “Особливості функціонування та розвитку інтерпретаційних процесів у майбутніх практичних психологів” викладається загальна стратегія експериментального дослідження, визначаються завдання та гіпотези експерименту, міститься докладна характеристика програми розвитку інтерпретаційних процесів у майбутніх практичних психологів, обґрунтовується система методичних прийомів та діагностичних методик, наводяться та пояснюються отримані дані.

Експериментальне дослідження проводилось у два етапи (1998-2000). Обсяг вибірки становить 127 досліджуваних, з них 43 – психологи, що постійно практикують, зі стажем роботи від 3 до 12 років, та 84 – студенти-старшокурсники НПУ імені М.П.Драгоманова, майбутні практичні психологи.

На першому етапі експерименту факторизація загальногрупових матриць, рангових решіток (що включали попередньо виявлені у вибірці фахівців конструкти та визначені елементи – види психологічних ситуацій) зумовила можливість реконструювати інтеріндивідуальні семантичні простори, у яких функціонують інтерпретаційні процеси, а також змістовні особливості інтерпретування психологічних ситуацій в обох вибірках, специфіку висування та верифікації гіпотез, як усередині виборок, так і міжгрупові відмінності. Зіставлення результатів аналізу факторів, що утворюють отримані індивідуальні семантичні простори демонструє переважне орієнтування інтерпретаційного процесу фахівців на відображення Я-концепції клієнта – тобто відтворення, реконструкцію в першу чергу суб'єктивної інтерпретації клієнтом травмуючої ситуації, а також переживань, пов'язаних із нею, втілених у його психічних станах. Відтворення базових концепцій, у тому числі – Я-концепції, виступає однією з умов надання психологічної допомоги у цілому (В.В.Колпачніков, Р.Мей, Н.Пезешкіан) і необхідним елементом інтерпретаційного процесу зокрема, оскільки дані смислові утворення задають основні характеристики суб'єктивної інтерпретації клієнтом власного досвіду, зумовлюють неповторність психологічної ситуації, виступаючи єдністю когнітивних та емоційних структур психічного; орієнтування інтрасуб'єктної інтерпретації психолога на суб'єктивні схеми інтерпретації клієнтом власної психологічної ситуації обумовлює напрями й адекватність (запиту клієнта) інтерсуб'єктної інтерпретації, психологічним смислом якої є націленість на каталізування інтерпретаційних процесів, смислової динаміки у свідомості клієнта.

Змістовне наповнення перших головних компонент факторних просторів усіх видів психологічної ситуації у вибірці студентів демонструє відсутність конструкту “негативна Я-концепція клієнта”, що свідчить про ігнорування цього важливого параметру психологічної ситуації і пріоритетне орієнтування інтерпретаційного процесу, його “зміщення” на ті характеристики переживання клієнтом психологічного дискомфорту, які доступні зовнішньому спостереженню:

інтерпретація в основному спрямована на реконструкцію суб'єктивних психічних станів, які виникають у відповідь на травмуючі події.

Крім того, дендрограми, результати кластерного аналізу, на констатуючому етапі експерименту продемонстрували недиференційованість уявлень студентів про психологічну ситуацію клієнта, слабкі можливості врахування різноманітності контекстів інтерпретованих ситуацій, тобто недостатність переведення психологічної інформації з рівня “загальне” на рівень “особливе”.

Контент-аналіз індивідуальних протоколів, інтерпретацій текстів, ситуацій з практики психологічної допомоги (О.Ф.Бондаренко, С.В.Васьковська, П.П.Горностай та ін.) показав, що у вибірці фахівців організація діалогічної взаємодії з клієнтом передбачає перш за все стимулювання прийняття останнім відповідальності за утворення власної психологічної ситуації, а у студентській вибірці явно вирізняється тенденція до неправильного розподілення відповідальності за результати взаємодії з гіпотетичним клієнтом, прийняття на себе більш активної ролі в організованому спілкуванні. Результати виконання методики Томаса-Кілменна свідчать про реалізацію стратегії співробітництва у 84% опитаних практичних психологів і лише у 12% студентів. У третини майбутніх практичних психологів взагалі ще не сформований певний тип стратегії поведінки у вирішенні міжособистісних проблем: 36% досліджуваних мають (за підрахунками балів) однакову вірогідність обрання 2-х, 3-х або 4-х різних, навіть часто взаємовиключаючих стратегій (наприклад, трапляється таке поєднання: співробітництво—опір—ухилення).

Когнітивне оперування психологом смисловою інформацією виявлялось, зокрема, через аналіз особливостей планування своєї взаємодії з клієнтом.

Складання плану забезпечує високий рівень осмислення матеріалу, оскільки у вдало складеному плані відображається смислове наповнення повідомлення, його ієрархічна структура, активне оперування інформацією (Н.В.Чепелева): загальний огляд індивідуальних протоколів дає можливість виявити наявність двох умовних груп досліджуваних у вибірці фахівців: у першій групі (28%) інтерпретація психологічної ситуації клієнта має вигляд плану взаємодії з клієнтом (як правило, у 2-3 варіантах), для другої групи характерне відтворення можливих варіантів діалогів (звичайно 1-2) з гіпотетичним клієнтом у розмовному жанровому стилі (60%).

У студентській вибірці індивідуальні протоколи мають, як правило, вигляд гіпотетичних діалогів (60%) або схем психокорекційної роботи (28%), звичайно перевантаженої різного роду діагнозами.

Висування та верифікація гіпотез як операціональний компонент прогностичної діяльності (Л.О.Регуш), яка забезпечує необхідний рівень професіоналізму психолога-практика (Н.І.Пов'якель) у вибірці фахівців відзначаються або послідовною перевіркою однієї, “еталонної” гіпотези, що у випадку відхилення може бути заміненою на іншу, або паралельною верифікацією кількох рівноправних гіпотез. У 67% студентської вибірки подана в індивідуальному протоколі інтерпретації психологічної ситуації гіпотеза верифікувалась за одним варіантом, причому, як правило, втілювала припущення про кінцеву мету надання психологічної допомоги, а тому можна припустити, що у даному випадку виявляється не гіпотеза-узагальнення, а наявність апіорного висновку (О.М.Славська), який виключає подальший процес осмислення ситуації і може бути

зумовленим вищеназваними причинами.

Таким чином, міжгрупові відмінності у функціонуванні інтерпретаційних процесів (зумовлені введенням залежної змінної “наявність-відсутність професійного досвіду”), що стосуються як структурно-змістовних особливостей розгортання інтерпретаційних процесів, так і різної професійної значимості параметрів психологічної ситуації, задають стратегію розвитку інтерпретаційних процесів у майбутніх практичних психологів: через усвідомлення студентами множинності смислів ПС (психологічної ситуації) клієнта і її контекстуального різноманіття, рефлексію особливостей розгортання власної інтрасуб'єктної інтерпретації та прогнозування характеристик інтрасуб'єктної інтерпретації клієнта до загального спрямування інтерпретаційного процесу на пошук прихованих смислів, їх об'єктивацію та синтез нових смислів ПС клієнта.

Програма формування інтерпретаційних процесів у майбутніх практичних психологів на перших її етапах передбачала ознайомлення учасників експериментальної групи з характеристиками психологічної ситуації клієнта і специфікою розгортання інтерпретаційних процесів у ситуації надання психологічної допомоги, студенти інформувались про детермінанти утворення психологічної ситуації, особливості та метаморфози інтерпретації у діяльності практичного психолога, характеристики організації трансльованої клієнтом інформації (її смислові суперечності, невизначеності, безособовість, неструктурованість, розбіжності між декларованими та реальними смислами тощо), продемонстровані на прикладах невеликих за обсягом текстів, що містили висловлювання клієнтів, випадків із практики (О.Ф.Бондаренко, С.В.Васьковська, П.П.Горностай). Вирішення поставлених учбових задач передбачало актуалізацію особливостей власних інтерпретаційних процесів та усвідомлення наявних недоліків у їх функціонуванні, а також необхідність їх удосконалення у ході інтерпретації реальних, пропонованих самими студентами психологічних ситуацій. Учбові задачі були спрямовані на розвиток процедур когнітивного оперування смисловою інформацією у ході інтерпретування, здатності до побудови діалогічної взаємодії, прогностичних можливостей, а потім – апробацію та корекцію отриманих і вдосконалення наявних знань і умінь в ході інтерпретації різних видів психологічної ситуації. Оскільки інтерпретація виступає процесом смислової обробки інформації (О.М.Славська, Н.В.Чепелева), програма розвитку інтерпретаційних процесів у студентів, майбутніх практичних психологів орієнтована на гуманістичну парадигму надання психологічної допомоги як такої, що забезпечує роботу зі смисловою сферою особистості, її ціннісними переживаннями власного буття у світі (Р.Мей, М.Папуш, К.Роджерс, В.Франкл та ін.).

Результати контрольного експерименту виявили прогресивні зрушення у системі інтерпретування психологічної ситуації в експериментальних групах порівняно з контрольною вибіркою. Факторний аналіз демонструє появу конструкту Я-концепція клієнта у перших головних компонентах факторних просторів в експериментальній свідчить про відображення у професійній свідомості особливостей Я-концепції клієнта, що обумовлює обґрунтованість концептуальної інтерпретації його ПС та адекватність подальшої інтрасуб'єктної її інтерпретації, оскільки саме Я-концепція клієнта задає як основний контекст виявлення й осмислення основних психологічних детермінант конкретної ПС, так і синтезування нових її смислів. Відразу слід

відмітити, що висока ідентичність змістовного наповнення перших факторів (60-80%) у вибірці студентів на етапі констатуючого експерименту та у контрольній групі свідчить як про стійкість отриманих експериментальних даних, так і про відсутність явних змін у структурі інтерпретаційних схем без спеціально організованого цілеспрямованого впливу на них.

Зіставлення загальногрупових дендрограм в обох вибірках також підтверджує результати факторного аналізу. Суттєві зрушення характерні також і для індивідуальних семантичних просторів студентів експериментальної групи. Для 17% учасників учбово-тренувальної програми головні фактори виявились абсолютно, а для 83% – частково нестійкими. Нестійкість або явні трансформування операціональної структури по іншим факторам властива усім (100%) учасникам експериментальної програми.

У контрольній вибірці усі фактори індивідуальних семантичних просторів психологічної ситуації клієнта виявились частково нестійкими, що свідчить про постійні перебудови у професійній свідомості майбутніх практичних психологів: можна передбачити, що вчасно (тобто ще у ході становлення інтерпретаційних процесів – протягом вузівської підготовки студентів) здійснюване управління їх формуванням, можливість апробувати індивідуальні моделі надання психологічної допомоги з клієнтом могли б забезпечити якісні, а не переважно формальні (як це показано результатами кластер-аналізу) перебудови у системі професійних уявлень студентів контрольної групи про специфіку майбутньої професійної діяльності.

Для експериментальної групи характерні як загальногрупові, так й індивідуальні дендрограми, що демонструють поступову кластеризацію конструктів, з наявними мезорівнями, великою кількістю локальних кластерів, які свідчать про чутливість системи конструктів до мікроструктурних змін, до контекстуального різноманіття ситуацій, що підлягають інтерпретуванню (Д.Банністер, Ф.Франселла, О.Г.Шмельов) – а значить – про удосконалення уміння інтерпретувати психологічну ситуацію. Якісні зрушення у побудові інтеріндивідуальних та індивідуальних семантичних просторів психологічної ситуації в експериментальній групі супроводжуються явними перебудовами і в організації взаємодії, яка будується тепер переважно на засадах співробітництва:

Таблиця 1

Вибір досліджуваними основних стратегій взаємодії (у відсотках)

Основні стратегії у взаємодії експеримент			Констатуючий експеримент		Формуючий експеримент	
Практикуючі психологи			Студентська вибірка		Контрольна група	
Експерим. група						
Співробітництво	84	11,9	15,8	39,1		
Прийняття	8	14,3	15,8	34,8		
Уникнення	–	7,1	10,5	8,7		
Компроміс	8	21,4	21,1	13		
Опір	–	9,5	5,2	4,3		
Не визначена	–	37,7	31,6	–		

Різниця показників між контрольною та експериментальною вибірками значима на рівні $p \geq 0,01 (t_d = 2,72)$. Із таблиці видно, що для контрольної групи залишаються характерними дифузні уявлення про стиль поведінки у напруженій ситуації і переважне орієнтування на компромісні рішення.

Позитивне зрушення можна констатувати також і в індивідуальних можливостях студентів експериментальної групи у висуванні та верифікації гіпотез (як аспекту здатності до прогнозування):

Таблиця 2

Результати виконання методики Л.О.Регуш (у відсотках)

Вибірки експеримент	Рівень виявлення			Констатуючий експеримент	Формуючий
	Практикуючі психологи			Студентська вибірка	Контрольна група
	Експерим. група				
високий	76	26,2	26,3	43,5	
середній	24	59,5	63,2	47,8	
низький	–	14,3	10,5	8,7	

У порівнянні з контрольною групою дещо збільшилась кількість майбутніх психологів з високим, і зменшилась – із низьким рівнем здатності до прогнозування (різниця показників значуща на рівні $p \geq 0,05 (t_d = 24,5)$). Якщо слідувати за Ю.Альошиною, яка вважає вербалізовану психологом-практиком гіпотезу інтерпретацією, то отримані експериментальні дані про підвищення (на значимому рівні) здатності до висування і верифікації гіпотез як складової здатності до прогнозування (Л.О.Регуш) демонструють справді суттєві відмінності в інтерпретуванні психологічної ситуації експериментальною групою порівняно з контрольною.

Таким чином, контент-аналіз індивідуальних протоколів інтерпретації різних видів ПС в експериментальній і контрольній групах дає можливість спостерігати реальні зміни у системі реконструктивного інтерпретування ситуацій: позитивні зміни у структуруванні отриманої інформації стосуються перш за все виявлення мети і мотивів звернення гіпотетичного клієнта за психологічною допомогою (17% та 10% відповідно в експериментальній та контрольній вибірках), прояснення окремих аспектів його Я-концепції (відповідно 85% та 63%), збільшення кількості питань, спрямованих на актуалізацію зовнішніх обставин формування психологічної ситуації та намагання чітко окреслити “рамки роботи” (74 % та 40% відповідно).

Відразу слід відмітити виявлене в експериментальній вибірці переважання (у порівнянні з даними констатуючого дослідження та контрольною групою) представлених інтерпретацій психологічної ситуації у вигляді плану (1-2 варіанти) що, за даними досліджень (М.І.Рейнвальд, Н.В.Чепелева) свідчить про достатній рівень здійснення структурування, семантичного зважування, процедур когнітивного оперування інформацією, які забезпечують поглиблене розуміння її.

Слід зазначити, що співвідношення у використанні прогностичних і констатуючих

гіпотез в експериментальній вибірці залишилось на рівні констатуючого експерименту, – це свідчить про необхідність організації взаємодії майбутніх практичних психологів з реальними клієнтами; недостатність практичного досвіду інтерпретування реальних психологічних ситуацій у процесі дійсного надання психологічної допомоги не може бути заміненим ніякою іншою діяльністю. Проте явне розширення простору пошуків реальних психологічних детермінант ситуації клієнта за рахунок збільшення кількості сформульованих гіпотез уже є показником позитивних зрушень у системі інтерпретації психологічної ситуації, усвідомлення майбутніми практичними психологами контекстуальної множинності її смислів, що відноситься до безумовних ефектів розвиваючої програми. Розширення індивідуальних можливостей у висуванні та верифікації гіпотез у порівнянні з контрольною групою виявилось в учасників експериментальної програми у збільшенні варіантів інтерпретування ситуації клієнта (інтерпретація психологічної ситуації у 2-3 варіантах представлена у 48% протоколах експериментальної вибірки і 10% – контрольної).

Висновки. У дисертації наведене теоретичне узагальнення та нове вирішення проблеми розвитку інтерпретаційних процесів у майбутніх практичних психологів, яке проявилось у визначенні структурно-функціональних особливостей інтерпретації у ситуації надання фахівцем психологічної допомоги особистості, виявленні й обґрунтуванні психолого-педагогічних умов розвитку інтерпретаційних процесів у студентів, майбутніх практичних психологів. Узагальнення результатів дослідження дало підстави для таких висновків:

1. Смыслова реальність індивідуального буття людини у світі детермінує один із способів корегуючих впливів на неї у ситуації надання психологічної допомоги – через пошук замаскованих смислів травмуючої ситуації шляхом діалогічної взаємодії, зіткнення смислових систем психолога та клієнта у процесі інтерпретації до смислових трансформацій психологічної ситуації, напрями яких конституйовані смислами, представленими у переживаннях та суб'єктивній інтерпретації клієнтом власної психологічної ситуації, а глибина, міра – смыслом мети надання психологічної допомоги.
2. Інтегральними особливостями інтерпретації у діяльності практикуючого психолога є її принципова безоцінність, перманентність, континуально-дискретний характер.
3. Специфіка функціонування інтерпретаційного процесу у діяльності практичного психолога виявляється у двох аспектах – інтра- та інтерсуб'єктному.

Як інтрасуб'єктний процес, що розгортається в індивідуальній професійній свідомості психолога-практика:

– реконструктивне інтерпретування спрямоване на виявлення особливостей суб'єктивної інтерпретації клієнтом травмуючої реальності, втіленої у наративі, диференціацію його реальних і декларативних смислів і вичленування власне психологічної ситуації, яка є детермінантою моральних страждань і реального запиту клієнта на психологічну допомогу. На іншій фазі реконструктивної інтерпретації відбувається відтворення фактологічної частини психологічної ситуації, її можливих чинників і умов утворення та розвитку. Друга фаза забезпечує структурний рівень розуміння – завдяки відновленню зовнішньої структури висловлювання клієнта і реконструкції його внутрішньої смислової структури.

Особливістю оперування смисловою інформацією у ході інтерпретації є принципова відмова фахівця від формулювання остаточного висновку щодо детермінант психологічних страждань особистості, безумовне прийняття суперечливого модусу її буття, орієнтування на множинність смислів та контекстуальне багатство психологічної ситуації клієнта;

– протягом концептуальної інтерпретації реалізується її класифікуюча функція, завдяки чому відбувається пошук, ідентифікація та категоризація психологом суттєвих ознак, професійно значимих параметрів психологічної ситуації шляхом пластичного трансформування узагальненої системи психологічних знань, метатеоретичних положень (що обумовлюють будову професійного семантичного простору фахівця) відносно конкретної ситуації надання психологічної допомоги;

– суб'єктивні інтерпретація та переживання, що зумовлюють унікальність кожної психологічної ситуації, у найбільш виразній – смисловій – формі репрезентують фахівцю психічну реальність особистості, що потребує психологічної допомоги та визначають відповідні напрямки розгортання продуктивної інтерпретації: через фасилітацію смислодинамічних процесів від пошуку прихованих смислів переживання клієнта до синтезування нового смислу психологічної ситуації й аж до творення нових екзистенційних смислів існування особистості.

Розгортання інтрасуб'єктної продуктивної інтерпретації прямо залежить від характеру протікання спільної, інтерсуб'єктної інтерпретації психологічної ситуації у ході діалогічної взаємодії фахівця з клієнтом.

Як інтерсуб'єктний процес, інтерпретація у ході надання психологічної допомоги клієнтові:

– виступає засобом верифікації психологом результатів власної інтрасуб'єктної реконструктивної та концептуальної інтерпретації психологічної ситуації клієнта. Унікальна специфіка смислового поля у конкретній ситуації надання психологічної допомоги утворюється внаслідок взаємодії професійної свідомості психолога-практика зі смисловою сферою особистості клієнта, зокрема, зі смислами, “зашифрованими” в актуальних психічних станах, смисловою інформацією, трансльованою ним, та смислами-результатами функціонування інтрасуб'єктних інтерпретаційних процесів клієнта у ході розгортання психотерапевтичного дискурсу.

– фасилітоване фахівцем утворення особливого смислового поля сприяє активізації смислодинамічних процесів у індивідуальній свідомості клієнта, стимулює самостійний пошук ним неусвідомлюваних, прихованих та синтезування нових смислів власної психологічної ситуації.

Динаміка зовнішнього та внутрішнього діалогів у ситуації надання психологічної допомоги в ході інтерсуб'єктної інтерпретації забезпечує інтрасуб'єктну інтерпретацію клієнтом смислів-результатів інтерсуб'єктної інтерпретації, їх засвоєння, “вписування” у досвід взаємодії з реальністю, у досвід прийняття рішень. Одночасно відбувається процес уточнення, корекції практичним психологом наявних інтерпретаційних схем, збагачення професійного досвіду взагалі.

4. Смысл психологічної ситуації є похідним від функціонування цілісної інтерпретаційної системи – індивідуальної картини світу клієнта, що логічно викликає необхідність відтворення фахівцем Я-концепції клієнта.

Проведене експериментальне дослідження продемонструвало пріоритетну

спрямованість інтерпретаційних процесів у діяльності практичного психолога на особливості Я-концепції клієнта як основного контексту, у якому типові життєві обставини набувають унікального суб'єктивного смислу, перетворюючись у психологічну ситуацію.

5. Змістовно-структурні особливості інтерпретації у діяльності практичного психолога задають цілком конкретні напрями цілеспрямованого розвитку інтерпретаційних процесів у студентів ще протягом вузівської підготовки:

I – розвиток інтрасуб'єктної інтерпретації в першу чергу через стимулювання діалогічної інтенції студентів-психологів, оволодіння ними процедурами когнітивного оперування смисловою інформацією, втіленою у наративі клієнта, підвищення рівня здатності до прогнозування ходу взаємодії з ним, висування і верифікації гіпотез;

II – розвиток інтерсуб'єктної інтерпретації через удосконалення уміння фасилітації діалогічної інтенції клієнта, створення психологом умов для активізації інтрасуб'єктної інтерпретації особистістю власної психологічної ситуації, прийняття відповідальності за неї.

6. Провідними учбовими задачами, що забезпечують формування інтерпретаційних процесів у майбутніх практичних психологів, є: актуалізація особливостей власних інтерпретаційних процесів та усвідомлення наявних недоліків у їх функціонуванні, а також необхідності їх удосконалення, діалогічна взаємодія з клієнтом, стимулювання його наративу; відтворення смислової структури тексту, трансльованого клієнтом; реконструкція його психологічної ситуації; теоретизування; коментування тексту; висування та верифікація гіпотез.

7. Показниками сформованості інтерпретаційних процесів у студентів-практичних психологів є: рівень володіння процедурами оперування смисловою інформацією, вміння вести діалог з клієнтом, орієнтованість інтерпретації на реконструкцію Я-концепції клієнта, а також рівень здатності до висування і верифікації гіпотез.

Спеціально сплановані заходи з активізації інтерпретаційних процесів у студентів, майбутніх практичних психологів, необхідно повинні бути доповненими можливістю практичної взаємодії студентів з реальними клієнтами служб психологічної допомоги.

Подальше дослідження становлення, розвитку та функціонування інтерпретаційних процесів у діяльності практикуючого психолога потребує вивчення особливостей інтрасуб'єктних інтерпретаційних процесів, які розгортаються в індивідуальній свідомості клієнта.

Залишається відкритим не менш цікаве питання про механізми та критерії відбору фахівцем конкретної схеми психокорекційної роботи з клієнтом.

Основний зміст дисертації відображено у таких публікаціях:

1. Литовченко Н.Ф. Особливості інтерпретації смислової інформації у герменевтично орієнтованій практичній психології // Наукові записки Ніжинського держ. пед. ун-ту імені М.Гоголя. Психолого-педагогічні науки. Част. 1. – 1999. – С.150 – 156.
2. Литовченко Н.Ф. Особливості функціонування інтерпретаційних процесів психолога та клієнта в ситуації надання психологічної допомоги // Вісник Харк. держ. ун-ту. – 1999. – № 439. – С. 246 – 250.

3. Литовченко Н.Ф. Психологічна ситуація клієнта та її основні детермінанти // Психологія. Зб. наук. праць НПУ імені М.П.Драгоманова. – 2000. – вип. 1 (8). – С. 224 – 230.
4. Литовченко Н.Ф. Етап концептуальної інтерпретації: відбір психотехнічної схеми корекційної роботи // Психологія. Зб. наук. праць НПУ імені М.П.Драгоманова. – 2000. – вип. 3(10). – С. 82-87.
5. Литовченко Н.Ф. Особливості інтерпретації практичним психологом професійно значимих параметрів ситуації клієнта // Проблеми загальної та педагогічної психології. Зб. наук. праць Інституту психології імені Г.С.Костюка АПН України /За ред. Максименка С.Д. – 2000. – Т. II, част. 5. – С.174-181.
6. Литовченко Н.Ф. Проблеми інтерпретації психологічної ситуації клієнта // Спец. курси з психології. Довідково-методичний посібник. – Ніжин: НДПУ, 2001. – С. 50-56.
7. Литовченко Н.Ф. Реконструкція професійного семантичного простору практичного психолога та її можливості // Матеріали III з'їзду Товариства психологів України. – К., АПН України. – 2000. – С. 111.

Литовченко Н.Ф. Розвиток інтерпретаційних процесів у майбутніх практичних психологів. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата психологічних наук за спеціальністю 19.00.07 – педагогічна та вікова психологія. – Національний педагогічний університет імені М.П.Драгоманова, Київ, 2001.

Дисертація присвячена дослідженню структури та динаміки інтерпретаційних процесів у діяльності практичного психолога та вивченню шляхів їх розвитку у майбутніх практичних психологів.

Визначена специфіка інтерпретації у діяльності практичного психолога, розроблена структурно-функціональна схема розгортання інтерпретаційного процесу у ситуації надання психологічної допомоги особистості, розкрита динаміка інтерпретаційних процесів у професійному семантичному просторі психолога-практика. Виявлено комплекс психолого-педагогічних умов та апробовано програму розвитку інтерпретаційних процесів у студентів.

Ключові слова: смисл, текст, розуміння, реконструктивна інтерпретація, концептуальна інтерпретація, продуктивна інтерпретація, психологічна ситуація, когнітивне оперування, діалогічна взаємодія з клієнтом.

Литовченко Н.Ф. Развитие интерпретационных процессов у будущих практических психологов. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата психологических наук по специальности 19.00.07 – педагогическая и возрастная психология. – Национальный педагогический университет имени М.П.Драгоманова, Киев, 2001.

Диссертация посвящена исследованию структуры и динамики интерпретационных процессов в ситуации оказания психологической помощи, изучению путей их развития у студентов, будущих практических психологов.

На основе анализа и обобщения психологической литературы по проблемам понимания и интерпретации обоснована актуальность темы исследования,

охарактеризованы основные подходы к рассмотрению интерпретации, тенденций ее изучения (в частности, как одной из процедур в деятельности практического психолога, обеспечивающей взаимодействие с субъективной сферой смыслов клиента). Кроме того, определены главные особенности интерпретации психологической ситуации клиента. Психологическая ситуация представлена в процессе оказания психологической помощи конкретными психическими состояниями клиента и его субъективной интерпретацией реальных жизненных событий, воплощенными в автонарративе, что и является отправной точкой оказания психологической помощи личности.

Структурная организация интерпретационного процесса представлена его тремя основными этапами, тесно связанными, взаимозаменяющими и трансформирующими друг друга, которые могут быть развернутыми в большей или меньшей степени в зависимости от вида психологической ситуации, субъективных особенностей клиента, конкретной ситуации оказания психологической помощи, профессиональных возможностей или ограничений психолога.

Благодаря реконструктивной интерпретации в ее первой фазе обнажается специфика интерпретации клиентом травмирующих событий, дифференциация их реальных и декларируемых смыслов, формулирование собственно психологической ситуации. Вторая фаза обеспечивает структурный уровень понимания благодаря воспроизведению внешней структуры высказываний клиента и реконструированию их внутренней смысловой структуры.

Реализация концептуальной интерпретации обуславливает поиск, идентификацию и категоризацию психологом существенных признаков, профессионально значимых параметров психологической ситуации путем трансформирования усвоенной обобщенной системы психологических знаний (обуславливающих построение профессиональных семантических пространств) относительно конкретной ситуации оказания психологической помощи. Динамически-системный набор структур этих пространств обеспечивают выявление и последующую интерпретацию разнопорядковых детерминант психологической ситуации.

Основные направления продуктивной (смыслосинтезирующей) интерпретации – стимулирование смыслодинамических процессов в индивидуальном сознании клиента через поиск скрытых смыслов его переживаний к синтезированию нового смысла психологической ситуации, приносящего ощущение психологического комфорта (или подконтрольности ситуации).

Операциональный аспект интерпретации и динамику обеспечивают: когнитивное оперирование (наиважнейшими процедурами которого являются:

- структурирование и переструктурирование смысловой информации, ее компрессия, дифференциация реальных и декларируемых смыслов, теоретизирование);
- диалог;
- прогнозирование.

На констатирующем этапе эксперимента выявлено, что для студенческой выборки в отличие от выборки профессионалов, характерна "скошенность" интерпретационного процесса на доступные внешнему наблюдению характеристики переживания клиентом травмирующих событий, в ущерб интерпретации особенностей его Я-концепции как такого смыслового контекста, в котором все

жизненные события приобретают субъективный смысл. Кластер-анализ полученных данных показал недифференцированность представлений студентов о психологической ситуации, низкие возможности гибкого применения метатеоретических положений в конкретной ситуации интерпретации. Эксперимент показал также недостатки в умении студентов использовать диалогические принципы организации паритетного взаимодействия, в выдвижении и верификации гипотез в процессе интерпретирования представленных текстуально психологических ситуаций.

На основании результатов констатирующего эксперимента была разработана система учебно-тренировочных занятий, включающая ознакомление с характеристиками психологической ситуации клиента, спецификой интерпретации в деятельности практического психолога; предусматривающая актуализацию особенностей собственных интерпретационных процессов, осознание существующих недостатков в их функционировании, необходимости их усовершенствования; развитие процедур когнитивного оперирования смысловой информацией, способности к применению диалогических принципов во взаимоотношениях с другими, своих прогностических возможностей; интегрирование новых и усовершенствованных умений интерпретировать смысловую информацию.

Основными психолого-педагогическими условиями, обеспечивающими эффективное развитие интерпретационных процессов у студентов-практических психологов, являются: включение процесса интерпретирования в контекст будущей профессиональной деятельности, осознание студентами специфики интерпретации в ситуации оказания психологической помощи, разработка системы учебных задач, направленных на усовершенствование операционального аспекта интерпретации. Критериями прогрессивного развития интерпретационных процессов выступают уровень владения процедурами когнитивного оперирования смысловой информацией, принципами диалогизма во взаимодействии, повышение прогностических способностей (особенно – в выдвижении и верификации гипотез), ориентированность интерпретации на реконструкцию Я-концепции другого.

Ключевые слова: текст, смысл, понимание, реконструктивная интерпретация, концептуальная интерпретация, продуктивная интерпретация, психологическая ситуация, когнитивное оперирование, диалогическое взаимодействие с клиентом.

Litovchenko N.F. Development of the interpretation processes in the activity of the future practical psychologists. – Manuscript.

The dissertation to gain Candidate degree in psychological sciences. Speciality 19.00.07 – Pedagogical and Developmental Psychology. – National pedagogical University n. a. M.P. Dragomanov, Kyiv, 2001.

The dissertation is devoted to the research of the structure and dynamics of the interpretation processes in the activity of a practical psychologist and study of ways of their development during training of future specialists.

A specificity of the interpretation in the activity of a practical psychologist was defined; a structural-functional diagram of the development of the interpretational process while rendering psychological help was worked out; the dynamics of the interpretational processes in the professional semantic field of a practical psychologist was clarified. The

complex of psychological-pedagogical conditions was elaborated and the program of the development of the interpretational processes of students was tested.

Key words: meaning, text, understanding, reconstructive interpretation, conceptual interpretation, productive interpretation, psychological situation, cognitive handling, dialogic interaction with a client.